

Editorial

Milí čtenáři,

předkládám Vám druhé prázdninové číslo Sociowebu, nemá žádné jednotící téma, ale naleznete zde několik zajímavých příspěvků.

Jana Stachová nám shrnuje podmínky funkční existence demokratické společnosti tak, jak na ně nahlíží francouzský myslitel Alexis de Tocqueville ve svém díle *Demokracie v Americe*, které vytvořil na základě poznatků ze svých cest po USA v první polovině 19. století.

Daniel Čermák nás stručně informuje o dvou základních paradigmatech méně známé sociologické disciplíny – sociologie literatury.

Součástí výzkumů sociálních rozdílů a nerovností, jejich vzniku a vymezení, je také studium symbolických a sociálních hranic, o nichž píše ve svém příspěvku Jiří Šafr.

Zdenka Vajdová přispěla do srpnového čísla Sociowebu hned dvěma příspěvky. Oba se svým zaměřením obracejí do minulosti. V prvním z nich Zdenka Vajdová popisuje výzkum Zdeňka Ullricha, který se zabýval ve 30. letech 20. století vlivem, jaký měla tehdejší Praha na vesnické obyvatelstvo, žijící v její blízkosti. Jedná se vlastně o sociologickou studii vlivu procesů urbanizace a suburbanizace na obyvatelstvo v pražské metropolitní oblasti té doby. Druhý příspěvek nás ve zkratce informuje o vydávání děl George Orwella v češtině. Nejde pouze o strohý popis, nýbrž o zajímavé postřehy o životě, jeho díle a vnímání jeho díla v komunistickém Československu.

Věřím, že mezi těmito různorodými příspěvky si naleznete co nejvíce takových, jež Vás zaujmou, přeji příjemné čtení.

Daniel Čermák
daniel.cermak@soc.cas.cz

«Teorie pro všechny»

»

Tocquevillova škola demokracie

Klíčová slova: demokracie, Tocqueville

Jeden z nejvýraznějších současných proudů myšlení o občanské společnosti vychází z koncepce občanské společnosti Alexise de Tocquevilla, francouzského aristokrata, politika a spisovatele, která vznikla za jeho pobytu v Americe ve třicátých letech 19. století. Alexis de Tocqueville se obával nejen růstu nekontrolovatelného státu odtrženého od společnosti, ale rovněž spontánní vůle lidu. Byl

znepokojen představou mocného státu působícího ve jménu společného zájmu, a poukazoval na to, že centralizované státní moci a rozšíření její působnosti by mohlo být využito proti pasivní občanské společnosti, a na druhou stranu, že živelná nespoutaná vůle lidu by mohla vést k revoluci. Aby se předešlo takovému vývoji, musí být aktivní občanská společnost se sdruženími organizujícími se zdola kombinována s distribucí politické moci, pravidelnými volbami a přímou účastí občanů ve státních institucích [Green 1997].

Podle Tocquevilla spočívá úspěch americké demokracie nejen v zákonech, ale daleko více ve způsobech a zvycích americké společnosti. Demokracie, která představuje vládu lidu a rovnost společenských podmínek, má tři základní úskalí, tedy nebezpečí ohrožující její zdárný vývoj. Jedná se o nebezpečí tyranie většiny, neboť Američané neuznávají jinou autoritu než tu, závislou na vůli většiny. Jednání většiny proto musí být omezeno spravedlností. Nebezpečí tyranie veřejného mínění znamená, že demokratický člověk instinktivně důvěřuje názoru většiny, a přestože je v Americe oficiálně zaručeno právo svobody projevu, v žádné jiné zemi není méně nezávislého myšlení a skutečné svobody projevu. Nebezpečí despotismu pramení ze skutečnosti, že v Americe neexistuje různost autorit, jen vůle většiny, existuje zde tudíž nebezpečí centrální moci. Lidé milují rovnost a jsou ve jménu rovnosti ochotni připustit, aby se tato jediná státní moc zvětšovala na úkor všech zprostředkujících autorit, neboť centrální moc je podřízena přáním demokratické většiny.

Nejefektivnější obranou proti těmto všem uvedeným nebezpečím je svobodné spontánní sdružování lidí nezávislé na kontrole státní moci. Nejdůležitější jsou pak ta sdružení, která nemají žádné politické cíle – tzv. zprostředkující sdružení. Ta poskytují prostor odporu centrální moci, a vytvářejí desetitisíce fór, kde mohou demokratičtí občané získávat umění samosprávy. V Americe se lidé sdružují ze všech možných důvodů, zakládají obchodní a výrobní sdružení, náboženská a etická sdružení, sdružují se za účelem pořádání slavností, zakládání seminářů, stavění nocleháren, budování kostelů, rozšiřování knih, či budování škol a nemocnic. „Všude tam, kde u zrodu nějakého nového podniku vidíte ve Francii vládu, v Anglii urozeného pána, počítejte s tím, že ve státech najdete nějaké sdružení“ [Tocqueville 2000: str. 451].

Kdyby lidé žijící v demokratických zemích neměli ani právo ani chuť sdružovat se z politických důvodů, byla by jejich nezávislost ve velkém nebezpečí, ale mohli by přesto nadlouho uchovat své bohatství a vzdělání, kdyby si naproti tomu neosvojili zvyk sdružovat

se v běžném životě, byla by v nebezpečí sama civilizace. Jelikož se city a ideje lidí nerozvíjí, pokud lidé nepůsobí na sebe navzájem, je třeba v demokraciích, kde je toto vzájemné působení minimální, vytvořit jej uměle - zakládáním dobrovolných sdružení. V demokratické společnosti je dovednost sdružovat se dovedností základní, na jejím rozvoji závisí rozvoj všech ostatních [Tocqueville 2000].

Jana Stachová
jana.stachova@soc.cas.cz

»

Sociologie literatury

Klíčová slova: sociologie literatury, paradigma

Tato sociologická disciplína se zabývá vztahem literatury a společnosti. Vztah literatury a společnosti je možné popsat ze dvou pohledů - na jednu stranu jak společenská skutečnost ovlivňuje vznik literatury a z druhé strany jak působí literární dílo na společnost.

Sociologie literatury se zajímá i o obsahy literárních děl - co vypovídají o společnosti. A v neposlední řadě se zabývá literaturou jako institucí.

V sociologii literatury se ustálila dvě základní paradigma. Prvním z těchto paradigmat je sociognoseologické paradigma. Toto paradigma vychází z teze, že dílo je odrazem společnosti. Jednak dílo vypovídá o společnosti na daném místě a v daném čase, jednak je produktem společnosti a je výslednicí působení určitých sociálních sil. Sociognoseologické paradigma zdůrazňuje informační funkci literatury. Literární dílo poskytuje sociologům informace o společnosti své doby. Spisovatel ve svém díle může popisovat společnost, ve které žije, přímo, i když ze svého subjektivního pohledu. Či nepřímě - v díle se odráží spisovatelovy hodnoty, zvyklosti, názory, které si osvojil jako člen společnosti. Sociognoseologické paradigma se zabývá i sociální funkcí literatury, jak literatura ovlivňuje společnost, jaké produkuje hodnoty.

Druhým paradigmatem náležejícím k sociologii literatury je paradigma institucionální. Vychází z předpokladu, že literatura není vnější vůči společnosti, ale je sama její součástí, je sociální institucí. Pro institucionální paradigma není tak důležité ani tak dílo, jako sociální interakce, které se na něj váží.

V institucionálním paradigmatu jde o zkoumání interakčního a komunikačního řetězce umělec-dílo-odběratel. U umělce je možné zjišťovat jeho sociální původ, socializaci, prestiž, sociální postavení, referenční skupiny atd. Dílo (knihu) je možné brát jako zboží a popsat sociální činnosti s dílem spojené - nakladatelství, cenzura, kritika, gatekeepři apod. Odběratel (čtenář) má např. určitý čtenářský vkus a čtenáři mají určité sociální rozvrstvení.

Jak je patrné z předcházejících řádků, obě základní paradigma sociologie literatury - sociognoseologické a institucionální - se navzájem do určité míry doplňují. Zatímco ohniskem zájmu paradigmatu sociognoseologického je především samo dílo, paradigma institucionální se zabývá sociálními funkcemi a činnostmi jež se váží k literárnímu dílu.

Daniel Čermák
daniel.cermak@soc.cas.cz

Použitá literatura:

Petrusek, Miroslav 1990. „Sociologie a literatura“, Čs. spisovatel, Praha.

»

Symbolické a sociální hranice

Klíčová slova: sociální struktura, sociální rozdíly

Při studiu symbolických zdrojů, které vedou k vytváření a udržování institucionalizovaných sociálních rozdílů se v nedávné době objevil koncept symbolických hranic. Jeho historii lze vystopovat již od počátku sociologie v díle E. Durkheima, jehož rozlišení posvátného a světského později rozšířila antropoložka M. Douglas při studiu exkluze („znečištění“) z náboženské sféry na sociální život obecně. E. Goffman pak poukázal na to, že distance tedy hranice, které oddělují jedince nemají nikdy, dokonce ani v totálních institucích, čistě fyzickou povahu. Jde vždy o symbolické reprezentace, které mají nejčastěji podobu stigmatizace.

Na hranice, které nás oddělují od druhých a vymezují tak různé skupiny je tedy třeba pohlížet jako na symbolické a kognitivní. V každodenním životě neustále pojmenováváme a klasifikujeme věci i druhé lidi. K tomu používáme dělení v podobě mentálních kategorií, které proti sobě staví různé druhy opozic (vysoký / nízký, mužský / ženský, přírodní / kulturní atd.).

Odlišovat je třeba hranice symbolické od sociálních [Lamont, Molnar 2002]. *Symbolické hranice* vznikají jako pojmové rozlišování sloužící ke kategorizaci objektů, lidí, jejich praktik a dokonce i času a prostoru. Jsou to prostředky pomocí nichž jedinci a skupiny v interakcích navzájem soupeří a dospívají ke společnému vidění světa. Mají nejčastěji podobu morálních, socioekonomických a kulturních hranic, které rozdělují lidi do odlišných skupin, definují členství v nich a vytváří pocity vzájemné podobnosti. Symbolické hranice nám tedy dávají odpověď na otázku, kdo jsme „my“ a kdo jsou „oni“. Pomocí nich lidé dosahují statusu a monopolizují si zdroje. Symbolické hranice jsou tak často používány k prosazování, udržování a odůvodňování hranic sociálních. Příkladem může být používání kulturních znaků a praktik při vymezování a reprodukci třídních rozdílů, jak je popsal ve své teorii P. Bourdieu.

Sociální hranice odkazují k ekonomickým, materiálním a politickým pozicím. Jsou to zhmotněné formy sociálních rozdílů projevující se v nerovném přístupu a distribuci zdrojů i příležitostí. Rovněž je nalezneme ve stabilních vzorcích společenského jednání při sdružování (např. manželská homogamie). Teprve tehdy jsou-li symbolické hranice široce přijímány a sdíleny, tak se stávají hranicemi sociálními. Setkáváme se s nimi pak jako se zřetelnými vzorci sociální exkluze nebo rasové segregace. Pochopitelně se navzájem překrývají, nicméně na symbolické hranice lze nahlížet jako na nezbytnou ale nikoliv dostačující podmínku existence hranic sociálních.

Symbolické hranice odkazují na konceptualizace pomocí nichž lidé definují sebe a ostatní. Tedy říkáme-li, kdo jsme, používáme k tomu kulturně předpřipravené pojmy, výrazy a kategorie, např. s kým (se kterou skupinou) jsme si podobní nebo naopak s kým nemáme nic společného. Typickým příkladem může být určení nějakého typu umění, třeba hudebního stylu jednou skupinou, jako vysoká nebo naopak nízká kultura nebo používání rozdílných označení pro pracovní pozice u mužů a žen, kteří dělají stejnou práci. Další ukázkou je třeba názor, že určitá skupina ve společnosti je chytřejší nebo naopak vyniká nižší inteligencí než většina společnosti.

Sociologové při konceptualizaci symbolických hranic a jejich zdrojů používají tři rozdílné přístupy. Někteří je umísťují do lidských myslí, další je vidí jako produkt interakcí mezi jedinci, jiní pak poukazují na to, že jsou způsobeny sociálně politickými silami. Tyto přístupy odkazují k třem hlavním dimenzím kulturního života: kognitivní, komunikativní a politické.

Jak poukazuje Ch. Tilly [2003] hranice se formují a mění jako výsledek čtyř různých procesů: vyjednávání mezi dříve nepropojenými skupinami lidí (např. když do zavedené sousedské komunity přijde čerstvý přistěhovalec); přenos dostupných ale dosud neaktivovaných symbolických hranic z jiného prostředí (např. když majitel obchodu jedné národnosti začne najímat zaměstnance jiné národnosti na zřetelně podřadnější pracovní pozice); autoritativní stanovení nových hranic držitelem moci (např. když vůdci Bosenských Srbů požadovali po lidech ze smíšených rodin původu aby se identifikovali jako Muslimové, Chorvaté nebo Srbové); dennodenní interakce uvnitř a napříč existujících hranic (např. když pracovníci pocházející z minoritní etnické skupiny v určité pro ně typické profesi pomoci vysoké kvality své práce zvrátí většinový stereotyp o svém etniku i svojí diskriminaci).

Dnes již existuje nemalá skupina výzkumů, které otázku nerovností formulují v kulturní rovině skrze tvorbu identit a formování hranic. Obrat od objektivistického ke konstruktivistickému pohledu na sociální strukturu se nevyhnul ani výzkumu sociální stratifikace. Kvalitativní metodologie, ač v podobě komunitních studií vlastně stála na samém počátku jejího zkoumání, se v širší míře

začala uplatňovat až v nedávné době v souvislosti s rozvojem americké sociologie kultury (cultural sociology).

Za asi nejznámějšího zastávce studia symbolických hranic lze považovat ve Spojených státech působící kanadskou socioložku Michèle Lamont. Ta ve svých kvalitativních výzkumech, při kterých využívá polostrukturované rozhovory, věnuje pozornost definování jinakosti, mentálním mapám sociálního prostoru a udržování symbolických hranic. Vytváření hranic popisuje jako součást procesu utváření vlastní identity, který je současně procesem obnovování řádu v komunitách prostřednictvím posilování kolektivních sociálních norem. Rozlišuje tři linie symbolických hranic. *Morální* vytýčené vlastnostmi jako poctivost, pracovní etika, osobní integrita, *socioekonomické* rozlišované na základě bohatství, moci a profesního úspěchu a *kulturní* vystavěné na základě rozdílů ve vzdělání, zvycích, vkusu a kulturních preferencí.

Tyto typy symbolických hranic srovnávala mezi americkou a francouzskou společností na populacích mužů zastupujících vyšší střední třídu (vysokoškolsky vzdělaní manažeři, odborníci a podnikatelé) [Lamont 1992] a později i dělníků – nekvalifikovaných bílých límečků (nižší bankovní úředníci, prodavači, poštovní doručovatelé apod.). Podobně jako ve svých současných výzkumech týkajících se rasismu se svých respondentů ptá na to, jak definují „slušné lidi“, kdo je „lepší/horší“ nebo jim podobný. Symbolické hranice tak představují definice „čistých“ a „nečistých“ skupin lidí.

Autorka ve svých závěrech ukazuje, že identita tříd je v obou společnostech stále silně kulturně zakotvená, příslušníci daných sociálních tříd na různých stranách Atlantiku však sdílejí rozdílné tzv. *kulturní repertoáry*. Ty představují sdílené schémata – prostředky konstrukce symbolického světa dostupné v dané kultuře, o které se lidé opírají při argumentaci. Důraz na morální dimenzi při vymezování se vůči ostatním statusovým skupinám je přítomný v obou společnostech. Zatímco však u francouzů hraje větší roli kulturní exkluze, tak američtí příslušníci střední třídy konstruují symbolické hranice spíše na základě svého světového úspěchu.

Vytváření symbolických hranic je procesem kulturní exkluze a inkluze. Ač je sociologie kultury a studium hranic spojeno hlavně s narativním, etnografickým výzkumem¹, lze se s ním setkat i při analýze kvantitativních dat mapujících kulturní spotřebu (nejznámější a nejrozvinutější jsou analýzy hudebních preferencí). Právě rozdílné formy kulturních aktivit a vkusu slouží jako rozlišovací znak při sebedefinování různých skupin. Výzkumy uplatňující princip utváření symbolických hranic, ať už jde o morální, kulturní, estetické, genderové, profesní či třídní, prováděné v posledních patnácti letech dnes již prakticky na celém světě včetně např. i Číny, se věnují

¹ Podrobně se lze o interakcionistickém výzkumu a soudobé teorii sociálních nerovností dočíst ve studii Šanderové a Šmídové [2006].

různým tématům jako např. rasové a etnické nerovnosti, multikulturalismus, imigrace, genderové nerovnosti ale i otázkám sociologie vědy.

Jiří Šafr

jiiri.safr@soc.cas.cz

Použitá a doporučená literatura:

Lamont, Michèle (1992). *Money, Morals, and Manners: The Culture of the French and American Upper-Middle Class*. Chicago: University of Chicago Press.

Lamont, Michèle and Fournier, Marcel (eds.) (1992). *Cultivating Differences. Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*. Chicago and London: University of Chicago Press.

Lamont, Michele and Molnar, Virag (2002). The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*. Vol. 28.

Symbolic Boundaries. Research Network in the Sociology of Culture of the American Sociological Association.

<<http://peregrin.jmu.edu/~brysonbp/symbound>>

Sanderová, Jadwiga a Šmídová, Olga. (2006). Meze a možnosti interakcionistického výzkumu sociálních nerovností. *Pražské sociálně vědní studie. Sociologická řada SOC-002*. Praha: Univerzita Karlova Fakulta sociálních věd.

Tilly, Charles (2003). Identities and Boundary Activation. *Symbolic Boundaries Research Network Online Conference*, Feb. 10 - 14, 2003

»

Počátky výzkumu metropolitních oblastí v Čechách: Sociologická studie poměšťování pražského okolí.

Klíčová slova: sociologie lidských sídel, sociální struktura

Prezentovaná informace je založena na skriptech Zdeňka Ullricha *Nástin sociologické analýzy pražského okolí*, Praha 1938. Jde o výtah ze studie, která vyšla v Praze německy. Důvodem bylo, jak je uvedeno na začátku skript, že Rockefellerova nadace, "s jejíž podporou byl výzkum realizován, kladla za podmínku její vydání v některém světovém jazyce. V roce 1935, kdy bylo započato s tiskem díla, byl zvolen jazyk německý, jako u nás nejznámější a zároveň jako jazyk našich občanů německé národnosti." Výzkum uskutečnil Sociologický seminář vedený J. Králem, výzkumné práce, které začaly v roce 1933 vedl Z. Ullrich. Metropolitní oblast Prahy byla rozdělena na několik pásem: vnitřní Praha, předměstské zóny (Karlín, Libeň Troja, Bohnice), pás obcí severovýchodního okraje Prahy ve třech pásmech (určených obcemi Chabry, Klecany, Klíčany). Studie použila komponentální metodu ("Nová metoda, jak pojímati sociální jevy ..."), přičemž vybranými komponentami jsou zemědělské povolání, malé sídliště, lokální a sociální izolace.

Podle studie "poměšťování pražského okolí" probíhají v blízkosti Prahy tři procesy, tři změny: - modernizace nebo poměšťování venkova, proces, kdy jednotlivé prvky městské kultury stále rychleji prosakují na venkov a mění ho;

- industrializace, kdy nové tovární podniky způsobují, že mnoho lidí mění zaměstnání a zejména tak činí drobní zemědělci, kteří kombinují zemědělství a přivydělávají si v průmyslu;

- vliv města, jako výsledek předcházejících dvou, kdy obyvatelé osad v bezprostřední blízkosti velkoměsta se účastní aspoň částečně na rušnějším a podněty bohatším městském životě a dostávají tak některé městské rysy.

Všeobecné závěry studie se týkají A. rozšíření určitých sociálních jevů v celé metropolitní oblasti, způsobů poměšťování a míry poměštění v jednotlivých pásmech; B. průběhu procesu poměšťování; C. vlivu jednotlivých komponent na život jednotlivých obcí; D. syntetického obrazu zkoumaných obcí jako přechodného typu.

A. Východiskem je tvrzení, že město a venkov v sebe pozvolně přecházejí a jednotlivé sociální jevy v celé oblasti graduji. Toto tvrzení je dokumentováno na frekvencích vybraných kvantitativních znaků v jednotlivých pásmech. Např. zastavěnost terénu, přírůstek domů a přírůstek obyvatel, zalidněnost domů, bytů; dále složení obyvatelstva podle pohlaví, věku, rodinného stavu, počtu nemanželských dětí; sociální rozvrstvení podle povolání, náboženských a politických názorů obyvatelstva. Bylo sledováno šíření "materiální i nemateriální kultury": z centra vychází podněty vědecké, literární, politická hnutí, odtud se šíří móda a nové názory na životní standart, odsud je řízen hospodářský život; v centru jsou tomu všemu příslušné instituce. Od centra města se šíří tyto podněty směrem k periferii, a to se zpožděním a přizpůsobením (zjednodušením) životnímu standartu a vzdělání lidí zde žijících. Dále (str.88), "to co nazýváme moderním, neosobním, věcným a racionalisovaným vztahem lidí navzájem" se ve středu města a v činžákových čtvrtích vyskytuje nejčastěji; naopak, se vzdáleností od města roste vliv společenského střediska celé obce (návsí řekněme), směrem k městu klesá a jeho místo zaujímají "tzv. sekunderní centra obchodní a zábavní budoucích předměstí, položená při hlavních komunikacích". Hlavními nositeli poměštění jsou přistěhovalci z vnitřku města a jejich počtem lze měřit stupeň poměštění. Je zde vyslovena domněnka, že "snadnost kontaktu, hojnost a rychlost komunikací nemohou nahradit předcházející trvalé bydlení ve městě a městskou výchovu, kterou s sebou přinášejí přistěhovalci z města, kteří byli právě v mládí vystaveni vlivům městského prostředí".

B. V šíření velkoměsta do zemědělského okolí byly rozlišeny tyto fáze: - vliv města na čistě zemědělskou obec - mění se struktura zemědělských podniků, názorů, mravů a sociální mobilita, a to v zemědělství samém

- příprava poměštění - určité sociálních postupy se počínají v obci vyvíjet v bezprostřední závislosti na městě, jeho životním stylu a jeho podnicích; tato fáze začíná nenápadně a rychle končí v další fázi - invase - úplný zlom dosavadního životního

stylu, jeho rozpolčení, vznik řady kulturních mezer (na počet a různorodost obyvatel tu začne chybět řada obchodních, vzdělávacích i zábavních a jiných zařízení) - přivtělení - město již úplně překrývá venkovské znaky, obec se stává integrovanou součástí města, i plynulou zástavbou; existuje jeden styl a to městský, "z vesnice se stalo městské předměstí". "Hlavní faktory určující tyto fáze, které při samozřejmé pluralitě příčin můžeme vytknouti, jsou ceny pozemků a výše činže. S tím funkcionálně souvisí vrstva, která v obci nalézá bydliště." str.97.

C. Vliv jednotlivých komponent (zemědělského povolání, malého sídliště a lokální a sociální izolace).

D. Zkoumané obce jako přechodný typ, jako časově i prostorově determinovaný typ má hlavní znaky:
- zlom životního stylu (rychlou změnou byla zasažena totalita sociálních poměrů určité místní skupiny lidí);
- odcizení v sociálních vztazích (nápadná neorganičnost a nakupenost lidí v obcích po válce, kteří se neznají navzájem a žijí vedle sebe, aniž by se mezi nimi vytvářely blízké sociální vztahy, známosti a osobní kontakt; roste počet průmyslového dělnictva, které má značnou horizontální mobilitu, modernější mentalitu, která se moc nehodí na sousedské vztahy; obyvatelstvo sídlí v samostatných domcích, jsou to většinou mladí manželé a to nepřispívá k budování vzájemnosti, jezdí se do práce do Prahy a pozornost je tak tříštěna mezi ves a město).
- kulturní mezera (vzniká z diskrepance mezi velikostí obce a existencí sociálních institucí)
- izolace sociálních vrstev (lze rozlišit dvě jasně odlišné sociální vrstvy: starousedlíci spolu s dávnými přistěhovalci a noví přistěhovalci, např. pokud jde o poměr ke společenské elitě, přistěhovalci nemají vlastní elitu a nejsou ochotni respektovat elitu starousedlíků; nebo pokud jde o denní život a spolupráci v obcích (str.131), roztržitý denní rozvrh a roztržitý denní zájem většiny osob zkoumaných obcí dojíždějících za prací do Prahy znamená, že tito lidé mají méně lokálních zájmů a mnohem méně se účastní na pospolitém životě obce; přistěhovalci také nejsou zvyklí na komunální politiku, neboť jsou zvyklí, že všechny tyto veřejné věci obstarávají organizace, k nimž sami mají neosobní vztah).

Na metropolitní oblasti se soustředí pozornost mezinárodního srovnávacího výzkumu, na kterém se účastní i SOÚ. Připomínka výzkumu z doby před 70 lety má tady povahu připomenutí časové a prostorové determinovanosti týchž studovaných procesů.

Zdenka Vajdová

zdenka.vajdova@soc.cas.cz

»

Orwell v Čechách před rokem 1989

Klíčová slova: totalitarismus, Orwell

Při příležitosti 60. výročí prvního překladu Orwellovy *Farmy zvířat* do češtiny, chci upozornit na několik momentů, provázejících vydávání Orwellových děl v Československu.

1. V roce 1935 vyšla v Praze v Ústředním dělnickém knihkupectví a nakladatelství Orwellova práce *Trosečníkem v Paříži a Londýně*. V tom roce vyšel také francouzský překlad v Paříži. Bylo to pouhé dva roky po vyjití díla v Londýně v roce 1933, kdy se poprvé v literatuře objevilo jméno George Orwell. Pseudonym vybíral Blair spolu s vydavatelem Gollanczem z několika Blairových návrhů. Oběma se nejvíc líbil George Orwell. Orwell je řeka, kterou Blair znal a měl rád a celé jméno prý znělo mužně a anglicky a venkovsky (Bernard Crick, 1980. *George Orwell A life*. Londýn: Secker and Warburg, str.147). Někteří lidé ho pak znali pod jedním nebo druhým jménem a často s překvapením zjišťovali, že ten spisovatel George Orwell je jejich známý, kamarád, spolubojovník Eric Blair.

2. Před 60 lety vyšla v Československu *Farma zvířat*: V roce 1946, v Praze, nakladatelství I. L. Kober, přeložil Jiří Havelka, knihu doprovodil kresbami Marcel Pokorný. Podle Cricka (c.d.: 373) se Orwell velmi zajímal o to, kdo bude dílo vydávat a jak zajistit, aby překlad byl dobrý a nebyl krácený. V červnu 1948 se rozhodl spolu s vydavatelem, že za překlad *Farmy* nebude chtít žádné poplatky "od Poláků ani od žádných jiných Slovanů". Bylo by zajímavé vědět, jestli Orwell věděl o českém překladu *Farmy* z roku 1946 a jestli český nakladatel zaplatil poplatek, kolik to bylo a jestli Orwellovo rozhodnutí platí i dnes.

3. Zajímavá nejasnost se váže k románu *1984*, který vyšel česky poprvé v roce 1984 v Kolíně nad Rýnem (Index) s doslovem Milana Šimečky. Je dost pravděpodobné, že si Index pospíšil, aby byl překlad vydán k příležitosti Frankfurtského knižního veletrhu v roce 1984, který se konal pod heslem Orwell 2000. A je dost pravděpodobné, že se tam kniha také vystavovala. A je dost pravděpodobné, že se domácí režim pokusil kontrovat českému vydání románu *1984* v Indexu a instruovat případné domácí čtenáře, jak mají román číst a co si mají o Orwellovi myslet. Domnívám se, že za tím účelem vyšla v roce 1985 stostránková brožura Josefa Skály *Postřehy a fikce George Orwella* (Praha:Svoboda), za 5 Kčs, pojednávající o románu *1984* a krátce (cca 5 stran) seznamující čtenáře s autorem Orwellem a jeho dílem. V podstatě jde o vylíčení toho, komu a čemu všemu Orwell slouží. Např. kniha *Pocta Katalánsku* neposkytuje službu jen španělským trockistům, ale dodnes jí aplauduje všechna reakce (str.9). Nebo o *Zvířecí farmě* (s tímto názvem) píše Skála na str. 11, že její metafory vyzněly jako výsměch každé sociální, ne pouze proletářské revoluci, jako políček Robespierovi, Jeffersonovi, Garibaldiemu a tisícům bezejmenných bojovníků antifeudálních revolucí.

Každá další kapitola je uvedena několikařádkovým úryvkem z románu *1984* a za ním následuje několik stránek zvláštní snůšky historek ze života USA a Západu, které ilustrují úryvek s cílem přesvědčit o tom, že světem románu není socialismus na Východě, ale kapitalismus na Západě. Polopravdy, údaje vytržené z kontextu ze všech možných oblastí. Tak např. kapitola s názvem Přepisování dějin si vzala na paškál téma "díky komu bylo poraženo hitlerovské Německo". Ze všech špatných nejhorší jsou USA. „...zatáhly západní Evropu do nových válečných příprav ... ždímají z jiných zemí jejich skrovné úspory ... kdo platí Pershingy?...“ (str. 79). Vypadá to, jako by se všechny rezorty podílely na hromadění argumentů vycizelovaných do potřebné ostrosti. A toto všechno vyšlo v době, kdy se Reagan scházel s Gorbačovem. Na závěr přišly na pořad Orwellovy literární kvality. Orwell „patří k příkladům, kde a z jakých pozic se literatura skutečně mění v bezvládnou hříčku politiky.“ (str. 99).

Závěrem: *Farma zvířat* a román *1984* nejsou jenom protikomunistické antiutopie. Od doby, kdy poprvé vyšla *Farma zvířat* (srpen 1945), chápou ji jedni jako čistě anti-stalinskou, anti-sovětskou polemiku a proto si dílo cení; jiní je ze stejných důvodů odmítají (viz Skálova brožura za celý komunistický režim). Ti nejméně předsudeční pochopili a chápou, že alegorie *Farmy* je univerzálním odsouzením tyranie. Totéž se dá říci o románu *1984*. Můžeme věřit tomu, co Orwell napsal v eseji "Proč píšu" z roku 1946 (*Uvnitř velryby a jiné eseje*, Brno 1997: Atlantis, str.9); totiž, že každou řádku každého závažnějšího díla od roku 1936 napsal proti totalitě. Těšíme se z toho, že Orwell byl českému čtenáři představen už v roce 1935 a je smutno z toho, že v roce 1946 nadlouho naposledy.

Zdenka Vajdová
zdenka.vajdova@soc.cas.cz

»

« Vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky dne 1. 8. 2006 » « Redakční rada: Daniel Čermák, Anna Gabrielová, Iva Chludilová, Jitka Laštovková, Yana Leontiyeva, Hana Maříková, Petra Rakušanová, Markéta Sedláčková, Natalie Simonová, Petr Sunega » « Adresa: SOCIOWEB, Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel./fax: +420 222 221 662, e-mail: socioweb@soc.cas.cz » « ISSN 1214-1720 »

« © Sociologický ústav AV ČR, Praha »